

UDK 811.222.1'25

DOI: 10.33669/KJ2019-31-05

primljeno / received: 5. 11. 2019.

prihvaćeno / accepted: 12. 12. 2019.

IZVORNI NAUČNI RAD

MUNIR DRKIĆ

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet
Franje Račkog 1, Sarajevo, BiH
munir.drkic@ff.unsa.ba

AHMED ZILDŽIĆ

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet
Franje Račkog 1, Sarajevo, BiH
ahmed.zildzic@ff.unsa.ba

Tekst iznad kulture: historijat književnog prevođenja s perzijskog na bosanski jezik

Sažetak: Nekolicina klasičnih tekstova iz perzijske književnosti bila je čitana, tumačena i izučavana na prostoru Bosne još od XV stoljeća; međutim, prijevodna aktivnost s perzijskog na bosanski jezik počinje u drugoj polovini XIX stoljeća. Osnovni cilj ovoga članka jeste ponuditi historijski pregled književnog prevođenja s perzijskog na bosanski jezik. Autori ovoga članka historijat te prijevodne tradicije klasificiraju u tri perioda: 1. Od nastanka prvih prijevoda do 1950. godine; 2. od 1950. do 1990. godine; 3. od 1990. godine do danas. Potom su kraćom analizom najznačajnijih prijevoda pobrojane najznačajnije karakteristike svakog perioda. Na kraju autori zaključuju da prijevodna aktivnost proširuje zanimanje i na djela savremene književnosti, kao i na neke tekstove koji nisu bili zastupljeni u osmanskome periodu, ali su ipak klasični tekstovi, posebno oni koji su četiri stoljeća prije nastanka prvih prijevoda bili dobro poznati u ovdašnjem kulturnom kontekstu, zastupljeniji u prijevodima od savremenih. Najznačajniji među njima prevođeni su u svakome periodu, a prevodioci su slijedili različite pristupe.

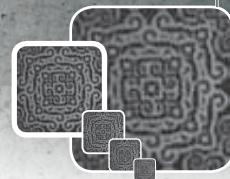
Ključne riječi: književno prevođenje, interlinearni prijevod, filološki prijevod, prepjev, posredni prijevod.

Uvod

Historija prevođenja istovremeno je historija stranoga, pripovijest o “drugome” i njegovom upoznavanju. Taj drugi u domaćoj kulturi može biti dočekan s dobrodošlicom, može biti izbrisan, a može biti podveden pod domaće. (Faull 2004: 13) Prema tome, jasno je da se prevođenje ne može svesti na isključivo jezičku aktivnost, već predstavlja i aktivnost komunikacije među kulturama. Prevođenje, ustvari, uvijek uključuje jezik i kulturu, budući da se jedno od drugoga ne može odvojiti. Tako je jezik utjelovljen u kulturi – on iskazuje i oblikuje kulturnu stvarnost, a značenja kraćih ili dužih tekstova mogu se shvatiti tek u odnosu na kontekst u kojem nastaju. (House 2009: 11) Stoga je prevođenje savršen poligon za interakciju među različitim kulturama. (Bassnett 2007: 19) Ako se složimo s prethodnim tvrdnjama, jasno je da prevođenje uključuje najmanje dva konteksta: onaj u kojem je određen tekst nastao, te onaj u kojem se taj tekst prevodi. Jasno je i da kod prevođenja sama ta aktivnost nije jedino bitna, nekada su jednako važne, čak i važnije, druge pojave, od samoga izbora teksta na stranom jeziku, preko prevodilačkog pristupa pa sve do namjene prijevoda, kao i njegovih recipijenata.

Osnovni cilj ovoga članka jeste dati kratak historijski presjek književnog prevođenja s perzijskog na bosanski jezik,¹ ponuditi kratku analizu prevođenih tekstova, analizirati odnos prevodilaca prema izvornom tekstu, kao i namjenu te recepciju najznačajnijih književnih prijevoda s perzijskog jezika. U tom pogledu, ponudit ćemo vlastitu periodizaciju prevođenja pobrojanih prijevoda, i to u odnosu na specifičan kulturni kontekst u kojem su književni prijevodi nastajali. S obzirom na to da prijevodna aktivnost s perzijskog na bosanski jezik započinje u drugoj polovini XIX stoljeća, te da su klasični perzijski tekstovi prisutni u drugim oblicima na ovom prostoru još od XV stoljeća, potrebno je kratko ukazati i na taj nešto

¹ Nisu svi od citiranih prijevoda u ovome radu nominalno prevedeni na bosanski jezik; velik broj njih preveden je u vremenu kad je naziv “bosanski jezik” bio van upotrebe, a drugi su opet objavljeni u Srbiji ili Hrvatskoj, zbog čega su nominalno prevedeni na srpski ili hrvatski jezik. Ipak, podvodimo ih pod prijevode na bosanski jezik budući da su razumljivi njegovim govornicima, ali i zato što bi svaka druga odrednica bila manje praktična i zahtijevala bi mnogo bespotrebnih navoda i objašnjenja.

drugačiji kontekst. Naime, stranu kulturu ne upoznajemo isključivo prevođenjem; postoje i drugi načini i kanali, od kojih su neki mnogo učinkoviti i trajniji od prevođenja, a veza među dvjema kulturama u nekim slučajevima toliko je snažna da je prevođenje ustvari može oslabiti. Može se reći da status što ga je nekolicina klasičnih perzijskih književnih tekstova uživala od XV do XIX stoljeća u kulturnom kontekstu osmanske Bosne potvrđuje postojanje tih drugačijih i trajnijih veza između dviju kultura. S tim u vezi, potrebno je kraće objašnjenje različitih puteva jezičkih utjecaja. Naime, jedan jezik utječe na drugi u specifičnim uvjetima neposrednih kontakata, najčešće u slučaju kada jezik davalac ima povlašten status, stečen na jedan od sljedećih načina: kao jezik međunarodne komunikacije ili *lingua franca*, zatim kao jezik političke dominacije, te konačno kao jezik religije. U slučajevima svjetskih jezika i jezika pojedinih religija taj utjecaj ne mora biti uvjetovan neposrednim kontaktima izvornih govornika jezika s drugom kulturom. Tako je poznata stvar da je pismenost na nekim jezicima praktično otpočinjala prijevodom Biblije na njih. Slično je s utjecajem arapskog jezika i preuzimanjem nekih arapskih kulturnih obrazaca u različitim muslimanskim kontekstima i kulturama. U drugim su slučajevima jezički utjecaji uglavnom posljedica neposrednih jezičkih kontakata, te društvenog prestiža jedne kulture u odnosu na drugu.

Poznato je da su na prostoru Bosne u osmanskom periodu (XV–XIX st.) bila u opticaju tri strana jezika. Osmanski turski bio je službeni jezik administracije i obrazovanja u Osmanskom carstvu, a na tom jeziku postoji i značajna književna aktivnost; arapski je bio jezik Kur'ana i islama, na njemu su i dalje nastajala djela vjerskog i naučnog karaktera; dok je perzijski smatran jezikom lijepe književnosti i sufijskog naslijeđa. Prema tome, perzijski jezik s bosanskim nikada nije imao neposredan kontakt u smislu intenzivnih kontakata govornika perzijskog i bosanskog jezika. Osim toga, perzijski jezik na ovim prostorima nije uživao prestiž svjetskog jezika, a nije bio ni prvi jezik neke religije. Stoga utjecaj perzijskog na bosanski jezik predstavlja nesvakidašnji kulturološki i društveni fenomen. Ključnu ulogu u tom smislu odigrala je osmanska kultura, u kojoj su perzijski

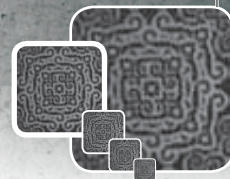
jezik i književnost uživali visok status i društveni prestiž. Značaj i visok status perzijskog jezika na prostoru Osmanskoga carstva doprinijeli su širenju perzijske pismenosti i na prostoru Balkana kao njegovim najzapadnijim teritorijama. Perzijska se pismenost širila kroz više kanala, ali je u tom pogledu najznačajniji utjecaj nekolicine klasičnih tekstova na tom jeziku. Prema tome, budući da su klasični perzijski tekstovi imali svoj život u Bosni i prije nego što su prvi put prevedeni, potrebno se kratko osvrnuti na njihovo prisustvo kako bi se shvatio specifični kontekst u kojem su nastajali kasniji prijevodi.

Period prije pojave prvih pisanih prijevoda

Čitava četiri stoljeća od prvog upoznavanja s perzijskim tekstovima na prostoru Bosne do pojave prvih prijevoda, neki perzijski tekstovi u bosanskom kulturnom kontekstu opstojali su u drugom obliku. Najvažniji među tim tekstovima jesu *Mesnevija* Dželaluddina Rumija, *Đulistan* Sadija Širazija, *Divan* Hafiza Širazija te *Pendnama*, djelo za koje se dugo vjerovalo da pripada Feriduddinu Attaru, ali danas među historičarima perzijske književnosti prevladava stav da je neki drugi pjesnik autor ove knjige.² Prisustvo ovih četiriju tekstova može se pratiti u trima različitim kontekstima: utjecaju na lokalne pjesnike i pisce, komentarima tih djela korištenim među obrazovanim ljudima i u obrazovnim ustanovama, te konačno njihovom čitanju i usmenom prevođenju i tumačenju za šire društvene krugove, bilo da su čitani u tekijama za sljedbenike sufijskog učenja ili džamijama, te na drugim mjestima.

Uzmimo primjer Rumijeve *Mesnevice*. Ovo je djelo bilo uzor većem broju bošnjačkih pjesnika, a jedan od njih bio je Derviš-paša Bajezidagić. Bajezidagić je odlučio napisati djelo po uzoru na

² *Pendnama* nije jedino djelo koje se pripisuje Attaru, već su i brojna druga djela također stoljećima smatrana njegovim iako se na osnovu analize jezika i stila može zaključiti da ih je napisao neki drugi autor. Čak se u starijim hronikama navodi da ih je bilo 114, što odgovara broju sura (poglavlja) u Kur'anu. (vidjeti: Džaka 1997: 303–304) Razlog je taj što je *Attar* (sakupljač i prodavač mirisnog bilja) bio čest nadimak, zbog čega u perzijskoj književnosti postoji više Attara. Inače, to da *Pendnamu* nije napisao Feriduddin Attar prvi je nedvosmisleno ustvrdio Kadkani, dok su neki drugi istraživači vješto izbjegavali tu raspravu ili su *Pendnamu* svrstavali među diskutabilna djela u smislu autorstva. O tome više vidjeti: Kadkani 1380/2001: 42–43.

Rumijevu *Mesneviju*, spjevao je čak dva toma prije nego što je usnio Dželaluddina Rumija kako mu govori da se njegova *Mesnevija* “ne da oponašati te da se prođe te zanesenosti”. (*Bolbolestān*, fol 37b prema: Karahalilović 2014: 202) Bajezidagić je, pod utjecajem tog snoviđenja, napustio dalje pisanje djela, ali je u Mostaru posebnim dokumentom odredio da se određeni prihodi iz njegovih zadužbina odvoje za javno čitanje i tumačenje stihova i priča iz *Mesnevijske* (vidjeti: Hasandedić 1998). *Mesnevija* se tumačila i u drugim sredinama, s tim da je najduža i najbogatija tradicija, pored Mostara, očuvana u Sarajevu (vidjeti: Trako 1987; Džaka 1991; Drkić 2016. i dr.). Osim toga, poznato je da su najmanje dvojica bošnjačkih autora pisali komentare na dijelove ili integralni tekst ovoga djela, a to su bili Ahmed Sudi Bošnjak i Abdullah Bošnjak.³

Divan Hafiza Širazija također je bio predmetom imitacije ovdašnjih pjesnika, među kojima se ističu Hasan Zijai Mostarac i Derviš-paša Bajezidagić; Zijai je napisao paralelu na prvi gazel iz *Divana*, a Bajezidagić na treći. Pored toga, Ahmed Sudi Bošnjak slovi za autora jednog od najboljih ikada napisanih komentara ovoga djela; taj komentar napisan je na osmanskome turskom jeziku, integralno je preveden na perzijski jezik, a još tokom XIX stoljeća dijelovi tog komentara prevođeni su na njemački i engleski jezik. (Karahalilović – Drkić 2014: 8; Drkić 2017: 45) Iz Fevzijeveg *Bulbulistana*, jedinog proznog književnog teksta napisanog na perzijskom jeziku rukom jednog bošnjačkog autora, saznajemo da se Hafizov *Divan* čitao pred učiteljem u prvoj polovini XVIII stoljeća.⁴

Najveći broj rukopisa svih perzijskih djela sačuvanih u bosanskohercegovačkim bibliotekama otpada na *Dulistan* Sadija Širazija i *Pendnamu*. Ova su dva djela korištena u lokalnim medresama kao udžbenici perzijskog jezika i islamske etike, što je posebno pogodovalo njihovom umnožavanju. *Dulistan* je najrasprostranjeniji

³ O komentarima *Mesnevijske* ove dvojice autora više vidjeti: Hoca 1980; Karahalilović – Drkić 2014: 39; Drkić 2016: 11.

⁴ Naime, pišući o osmanskome divanskom pjesniku Bakiju, Fevzija Mostarac navodi da mu je poezija bila veoma cijenjena na perzijskom govornom području, te da se čitala pred učiteljima “kao što mi Hafiza čitamo” (vidjeti: Karahalilović 2014: 113).

prozni perzijski tekst na prostoru Bosne u osmanskome periodu. Dovoljno je kazati da je ovo djelo poslužilo kao uzor Fevziju Mostarcu za pisanje *Bulbulistana*, što je *Dulistan* nepovratno vezalo za ovdašnji kulturni kontekst. Ahmed Sudi Bošnjak napisao je komentar i na ovo djelo, a taj komentar bio je također mnogo čitan i prepisivan diljem Osmanskog carstva, desetine prepisa nalaze se samo u sačuvanim bosanskohercegovačkim rukopisnim zbirkama.⁵ S druge strane, *Pendnama* se iščitavala i kao zaseban predmet u medresama pod nazivom *Pendi Attar*, a korištena je i u nastavi islamske etike te perzijskog jezika. Godine 1869. u Sarajevu je osnovan prvi nastavnički fakultet *Dar el-muallimin*, za koji se od budućih studenata tog fakulteta zahtijevalo određeno predznanje arapskog, turskog i perzijskog jezika, a znanje perzijskog jezika provjeravalo se čitanjem i prevođenjem upravo *Pendname*. (Čurić 1983: 153)

Na prostoru Bosne u osmanskome periodu prisutna su bila i djela drugih perzijskih klasika, kao što su Nizami, Džami i drugi, što potvrđuju manje ili više brojni rukopisi njihovih djela. Međutim, ti tekstovi nisu bili popularni kao četiri prethodno navedena. Koliko je poznato, do druge polovine XIX stoljeća nisu zabilježeni pisani ili štampani prijevodi perzijskih tekstova na bosanski jezik.

Imajući u vidu prethodni historijat bavljenja klasičnim perzijskim tekstovima, kao i status što su ga navedeni tekstovi stekli u osmanskome periodu, sigurno je da prevođenje tih, ali i drugih tekstova s perzijskog na bosanski jezik ustvari nije i prvo predstavljanje tih tekstova u domaćem kulturnom kontekstu, niti predstavlja prvo upoznavanje s perzijskom kulturom.

Međutim, i tradicija prevođenja s perzijskog na bosanski jezik ima vlastiti historijat. Prema mišljenju autorâ ovoga članka, historijat prevođenja s perzijskog na bosanski jezik može se klasificirati u tri kraća perioda, i to: 1. Od nastanka prvih prijevoda do 1950. godine; 2. Od 1950. do 1990. godine; 3. Od 1990. godine do danas. Klasifikacija je načinjena na osnovu vanjskih društvenih i kulturoloških faktora,

⁵ Više o položaju i utjecaju *Dulistana* u bošnjačkoj književnoj tradiciji vidjeti: Karahalilović – Drkić 2014: 49–55.

a prijevodi nastali u svakom od triju perioda imaju niz posebnosti koje ih odvajaju od druga dva perioda. Ipak, kako ćemo vidjeti iz analize prijevoda, tradicija književnog prevođenja istovremeno prati određene trendove u svim periodima, te je moguće prepoznati i opće trendove od sredine XIX stoljeća do danas.

Od pojave prvih prijevoda do 1950. godine

Prve i sve kasnije prijevode perzijskih književnih djela na bosanski jezik treba sagledati u svjetlu tradicije prisustva klasičnih tekstova i u odnosu na nju, budući da se prvi prijevodi manje-više javljaju tek kada ovi tekstovi postaju “strani” u punom smislu te riječi, odnosno nakon što Bosna prelazi u drugi kulturološki krug izdvajanjem iz Osmanskog carstva i pripajanjem Austro-Ugarskoj. Tako se prvi prijevod nekog perzijskog teksta na južnoslavenskom jezičkom prostoru, koliko nam je poznato, nalazi u knjizi *Istočni biser* Jovana Jovanovića Zmaja prvi put objavljenoj 1861. godine u Novom Sadu. U toj je knjizi Zmaj objavio prepjeve raznih istočnjačkih pjesnika, a među perzijskim autorima posebno mjesto zauzima poezija Hafiza Širazija, zastupljena s trideset i devet pjesama. Prepjevi su načinjeni s njemačkog jezika, uglavnom na osnovu prijevoda Fridricha Martina von Bodenstedta. Pošto je Zmaj i sam bio vrstan pjesnik, prepjevi su očekivano poetski razigrani i dotjerani. Međutim, osnovni nedostatak u smislu vjernosti originalu jeste to što je ovaj prijevod posredan, ali to nije predstavljalo smetnju širokoj recepciji ovoga prepjeva. *Istočni biser* bit će 1920. godine po drugi put objavljen u Sarajevu, što pokazuje i da je na prostoru Bosne i Hercegovine vladao značajan interes za ove pjesme. U ovoj je knjizi Hafiz Širazi predstavljen uglavnom kao pjesnik hedonista, a isti trend slijedit će i neki kasniji prevoditelji tokom prvog perioda, iako se na Istoku Hafiz doživljava prevashodno kao gnostički pjesnik. Posrijedi je očit utjecaj zapadnjačkog razumijevanja Hafizove poezije, naročito one koja se mogla naći u njemačkim prijevodima. Pojavom ovoga prijevoda započet će proces tzv. “desakralizacije” Hafizove poezije, a nastaviti će ga i drugi prevodioci tokom prvog perioda prevođenja.

Prvi integralni prijevod jednog perzijskog književnog teksta na prostoru Bosne i Hercegovine potiče iz 1897. godine, a posrijedi je prijevod Sadijevog *Đulistana* iz pera Jusufa Remzija Stovre. Stovrin prijevod ustvari je ispisan rukom na štampanom primjerku knjige *Zubde-i Gūlistan*, koja se sastoji od izvornog teksta *Đulistana* na perzijskom i paralelnog prijevoda Cafera Tayyara na turski jezik. Tekst na bosanskom jeziku ispisan je arebičkim pismom. Prevoditelj se više oslanjao na turski prijevod, ne zanemarujući sasvim ni perzijski, što potvrđuje činjenica da je strogo praćen red riječi turskog prijevoda. Prevoditelj je stvarao neke nove neobične riječi, vjerovatno pod utjecajem turskog i perzijskog teksta. Jezik prijevoda je narodni, neknjiževni govor koji sadrži velik broj arapskih, perzijskih i turskih riječi, te provincijalizama sarajevskog govora (vidjeti: Trako 1976: 369–382).

Na osnovu nama dostupnih saznanja i uvida u dosad objavljene prijevode, možemo reći da je prvi prijevod cjelovitog djela neposredno s perzijskog na bosanski jezik nastao 1904. godine. To je bio prijevod *Pendname* iz pera Mehmeda Hulusija Mulahalilovića, načinjen u Rahiću kod Brčkog. Poput Stovrinog prijevoda *Đulistana*, i ovaj je prijevod ispisan arebičkim pismom, ali je sadržajno kvalitetniji budući da je preveden u stihu, uglavnom u slobodnom jedanaestercu. Međutim, prevodilac i dalje nastoji što vjernije prenijeti sadržaj *Pendname*, pri čemu ne poklanja mnogo pažnje formalnim poetskim obilježjima poput rime ili metra. Zanimljivo je da prevodilac nikome nije govorio o ovom prijevodu, koji su članovi njegove porodice pronašli u njegovoj ličnoj biblioteci nakon Mulahalilovićeve smrti. To što se prevodilac skoro doslovno držao izvornika i što nije odstupao od njega, a posebno činjenica da je prijevod ispisan arabicom, govori o specifičnom kontekstu nastanka tog prijevoda. Naime, premda su se društvene okolnosti već bile izmijenile, prevodilac je nastojao ostati vjeran osmanskoj tradiciji razumijevanja i tumačenja *Pendname*. Činjenica da je 1946. godine nastao još jedan prijevod *Pendname* na arabici, i to na osnovu usmenog izlaganja i tumačenja Šaćira Sikirića,⁶ koji će 1950. godine postati prvi profesor perzijskog jezika

⁶ Rukopis ovog nepotpunog prijevoda čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu pod brojem R-9777.

i književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, pokazuje da je ovo djelo uvijek ostalo čvrsto vezano za ranije ustaljenu tradiciju iz osmanskog perioda.

Vjerovatno je najkrupniji prevodilački zahvat u prvom periodu bio nastojanje Alije Sadikovića (1872–1936) da prevede *Mesneviju* Dželaluddina Rumija. Na tom je prijevodu Sadiković radio desetak godina i, prema vlastitom navodu, uspio je prevesti između 16.000 i 17.000 od ukupno 26.000 distiha prije nego što je u januaru 1917. u požaru koji je zahvatio njegovu kuću izgorjela i Sadikovićeve biblioteka, a u njoj i ovaj prijevod *Mesnevije*. Sačuvano je svega uvodnih četrnaest distiha objavljenih u *Takvimu* iz 1906. godine. (Gadžo 2013: 5) Uvodni stihovi zaista su lijepo sročeni i prijevod je malo remek-djelo. Međutim, to nije dovoljno da bi se donio valjan sud o ovome prijevodu.⁷ Ovo će, međutim, biti samo početak tradicije prevođenja *Mesnevije* na bosanski jezik.

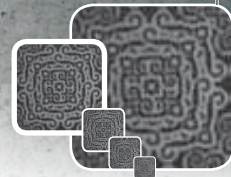
Godina 1928. jedna je od najvažnijih u pogledu prevođenja s perzijskog na bosanski jezik, s obzirom na to da su tada objavljena dva izuzetno značajna prijevoda. Prvi od njih jeste Bašagićev prepjev *Rubaija* Omera Hajjama, a ova knjiga predstavlja istinsko obogaćenje tradicije njegovanja perzijske književnosti na Balkanu. Osnovno obilježje prvog objavljenog prijevoda *Rubaija* na bosanskom jeziku jesu snažno iskazane emocije i impresije. Bašagić je već pri samom izboru, a kasnije i u slobodnom i poetičnom pristupu prevođenju Hajjamovih pjesama, bio pod očitim utjecajem evropske tradicije razumijevanja Hajjama. Razloge takvog pristupa treba tražiti u Bašagićevom boravku na studiju u Beču, i to u vremenu kada je Hajjam širom Evrope, pa tako i na njemačkom govornom području, bio izuzetno popularan i kada se javlja velik broj prijevoda njegovih *rubaija* na evropske jezike. Bašagić će sličan pristup slijediti u prijevodima nekih drugih perzijskih pjesnika, naročito Hafiza Širazija. Iste godine Fehim Bajraktarević u Beogradu objavljuje prijevod

⁷ Primjera radi, u kasnijem prijevodu *Mesnevije* iz pera Fejzullaha Hadžibajrića (1985, 1987) poetski sročeni uvodni osamnaest stihova razlikuju se od ostatka prijevoda, koji je isuviše pojednostavljen, u određenim primjerima i banaliziran. Taj primjer poziva na oprez prilikom iznošenja vrijednosnog suda i o Sadikovićevom prijevodu.

pod naslovom *Rustem i Suhrab: epizoda iz Šahname u 24 pevanja*. Bajraktarevićev prijevod izbora iz *Šahname* ne zvuči raspjevano u tolikoj mjeri u kojoj su to bile *Rubaije* iz pera Safvet-bega Bašagića, ali je i ovaj prijevod svakako poetičan. Ta dva prijevoda predstavljaju istinsko obogaćenje lokalne tradicije čitanja klasičnih perzijskih tekstova. Naime, premda se poneki rukopis Hajjamovog djela može pronaći u bosanskohercegovačkim rukopisnim zbirkama, ove dvije knjige nisu budile ni približnu pažnju kakvu su uživali najčitaniji klasici u osmanskom periodu.

Konačno, iz prvoga perioda vrijedi spomenuti prevoditeljski poduhvat Dževada Sulejmanpašića pod naslovom *Prepevi iz Hafizovog Divana*, objavljen 1928. godine u Sarajevu. Sulejmanpašićevi su prepjevi umnogome slični ranijem nastojanju Jovana Jovanovića Zmaja, budući da su i oni načinjeni posredno s njemačkog, a ne perzijskog jezika. Osim toga, Sulejmanpašićevo razumijevanje Hafizove poezije poklapa se sa Zmajevim i nešto kasnije Bašagićevim i Bajraktarevićevim prijevodima.

Uporedo s objavljivanjem prijevoda u zasebnim knjigama odvija se značajna prijevodna aktivnost u periodici krajem XIX i u prvoj polovici XX stoljeća. Prijevodi s perzijskog jezika objavljuju se u Bosni i Hercegovini, ali i u Srbiji i Hrvatskoj, a isti prevodioci javljaju se svojim ostvarenjima u različitim časopisima. Najznačajniji među prevodiocima jesu već spomenuti Safvet-beg Bašagić, Fehim Bajraktarević, Dževad Sulejmanpašić, kao i Omer-beg Sulejmanpašić, Musa Ćazim Ćatić, Muhammed Tajjib Okić, Šemsudin Sarajlić, Osman Asaf Sokolović i drugi. Bašagić prevodi gazele iz Hafizovog *Divana* i objavljuje ih, između ostalih, u zagrebačkim časopisima *Prosvjeta* i *Pobratim*, te u sarajevskim *Nada*, *Behar*, *Novi Behar*, *Gajret* i dr. S druge strane, prijevode Hajjamovih rubajia objavljuje u *Novom beharu*, i to u različitim brojevima iz 1935–36. godine. Pod pseudonimom F. Nedžati, Bajraktarević u *Gajretu* iz 1913. godine objavljuje prijevod pojedinih Hafizovih gazela i naslovljava ih “Iz Hafiza”, a kasnije objavljuje i druge prijevode u časopisu *Behar*. Prije nego što je svoje prepjeve iz Hafizovog *Divana* ukorичio u jednu cjelinu,

Dževad Sulejmanpašić objavljivao je pojedine pjesme u časopisu *Pravda* iz 1923. i 1924, a potom i u *Gajretu* 1928. godine. Prije njega, Omer-beg Sulejmanpašić u časopisu *Bosanska vila* iz 1897. godine objavio je prijevode dviju priča iz Sadijevog *Đulistana*. Odlomke iz *Mesnevice* u *Novom beharu* iz 1930–31. godine pod pseudonimom Zija prevodio je Maksim Svara, dok je u sarajevskom časopisu *Islamski svijet* između 1934. i 1936. godine Adem Karađozović preveo više priča iz *Mesnevice* u prozi. Karađozovićev prijevod načinjen je s turskog jezika, a popraćen je i kraćim komentarom. Značaj ovoga prijevoda odlomaka iz *Mesnevice* krije se u činjenici da predstavlja najraniji objavljeni prijevod pojedinih kazivanja iz ovoga djela.

Može se reći da je prvi period prevođenja perzijskih tekstova na bosanski jezik oslonjen na raniju tradiciju iz osmanskog perioda, ali istovremeno predstavlja i novi pristup toj tradiciji. Tokom ovoga perioda prevoditelji su se i dalje ograničavali na klasične tekstove, s tim da je pažnja proširena na dva značajna djela, Firdusijevu *Šahnamu* i Hajjamove *Rubaije*. Dobar dio tih prijevoda nudi novo viđenje i razumijevanje perzijske književnosti, što se posebno može reći za Hafizov *Divan*. S druge strane, vjernost tradicionalnom tumačenju pa tako i prevođenju očuvali su pretežno sufijski krugovi, a prijevodi nastali u tom ozračju odlikuju se time što daju prednost sadržaju u odnosu na formu, koja se nerijetko i zanemaruje. Konačno, s izuzetkom Sadijevog *Đulistana*, u fokusu prevodilaca nalaze se poetska djela, dok će prijevodi proznih tekstova uslijediti tek kasnije. Sve to ukazuje na nesmanjenu žed za perzijskim klasičnim tekstovima nakon odlaska Osmanlija s ovih prostora, iako je žed za tim tekstovima utaživana na nov način.

Od 1950. do 1990. godine

Dva događaja koji će obilježiti i istraživanje perzijskog jezika, književnosti i kulture u drugoj polovini XX stoljeća i nakon toga desila su se 1950. godine. Ta dva događaja bili su osnivanje Orijentalnog instituta u Sarajevu i Katedre za orijentalistiku na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, koja će od 1971. godine prerasti u odsjek.

Istovremeno svoj angažman nastavljaju i neki iranisti izvan Bosne i Hercegovine, prije svih Fehim Bajraktarević, koji je ostavio značajan doprinos u prevođenju perzijskih djela još u prvom periodu. Ne treba zaboraviti ni da se mijenjaju društvene i političke okolnosti, kao i da više ne djeluju prevodioci koji su bili neposredno vezani za njegovanje perzijske pismenosti iz osmanskog perioda. Ovaj period označio je početak institucionalnog istraživanja perzijskog jezika i književnosti, te posebno bosanskohercegovačke pisane baštine na perzijskom jeziku. Istovremeno se javljaju novi prijevodi s perzijskog jezika, iako brojem ne premašuju prijevode iz prvog perioda.

Prvi značajan poduhvat u ovome periodu jeste prijevod Hajjamovih *Rubaija* iz pera Fehima Bajraktarevića objavljen 1964. godine. Ovaj prijevod ustvari predstavlja krunu Bajraktarevićevog bavljenja stvaralaštvom Omera Hajjama; prvi prijevod devet *rubaija* objavio je još 1923. godine u beogradskom časopisu *Srpski književni glasnik*, da bi četiri godine poslije objavio studiju “Ficdžerald i Omer Hajjam” (Bajraktarević 1927), a o Hajjamovom djelu nastavit će pisati i kasnije, toliko da se može kazati kako najvažnije mjesto u naučnom i prevodilačkom opusu Fehima Bajraktarevića zauzima upravo Omer Hajjam. Usporedbom Bašagićevog i Bajraktarevićevog prijevoda *Rubaija* moguće je izvesti neke zaključke relevantne za praćenje toka i razvoja prevođenja s perzijskog na bosanski jezik. Osim prema broju – Bašagić je preveo ukupno 227, a Bajraktarević 300 *rubaija* – osnovna razlika krije se u prevodilačkom pristupu: osnovne odlike Bašagićevog prijevoda jesu impresija i emocija, dok je Bajraktarevićev prijevod filološki precizniji i vjerniji perzijskom izvorniku (vidjeti: Gazić 2010: 17–18). Stoga je Bašagićev poduhvat bolje nazvati prepjevom, a Bajraktarevićev prijevodom.

Sedamdesetih godina XX stoljeća pojavili su se neki od najznačajnijih prijevoda s perzijskog jezika. Jedan takav poduhvat jeste prijevod najznačajnijeg djela na perzijskom jeziku pisanog rukom bošnjačkog autora, djela *Bulbulistan* autora Fevzija Mostarca. Prijevod je 1973. godine objavio bosanskohercegovački iranista Džemal Ćehajić, te ga popratio uvodom i komentarima.⁸ Osnovna odlika Ćehajićevog

⁸ Ćehajić je uz prijevod bio pripremio i uvodnu studiju i kritičko izdanje djela *Bulbulistan*, ali je objavljen samo prijevod djela s perzijskog na srpskohrvatski jezik (vidjeti: Ćehajić 1990: 90).

prijevoda jeste vjerno prenošenje sadržaja djela, pri čemu prevodilac nije poklanjao previše pažnje formi, što se naročito primijeti u prijevodu stihova. Tokom iste decenije objavljene su prve dvije antologije perzijske književnosti. Prva je Bajraktarevićeva knjiga *Iz persijske poezije* (Bajraktarević 1971), u kojoj su obuhvaćeni klasični, ali i neki pjesnici XX stoljeća. Druga knjiga jeste *Savremena poezija Irana* autora Bećira Džake (Džaka 1979). Džaka je godinu ranije objavio i prijevod *Iranskih bajki* (1978). Objavljivanje ovih prijevoda i izbora predstavlja svojevrsnu prekretnicu u prevođenju s perzijskog na bosanski jezik, s obzirom na to da se pažnja s klasičnih tekstova proširuje i na neke savremene književne tokove, te da proza postaje jednako važna kao i poezija. Takav trend uglavnom će se nastaviti u narednim desetljećima.

Dva veoma značajna klasična teksta prevedena su osamdesetih godina prošlog stoljeća. Zajedničko im je, između ostalog, i to što ne predstavljaju prve pokušaje prevođenja tih tekstova. Prvi od njih jesu dva sveska *Mesnevije* Dželaluddina Rumija u prijevodu Fejzullaha Hadžibajrića (prvi svezak objavljen je 1985, a drugi 1987. godine). Hadžibajrić u iznimno vrijednim uvodnim zabilješkama objavljenim uz prijevod drugoga sveska, iz kojih se da iščitati poseban odnos prema *Mesneviji* unutar specifičnog kruga recipijenata, navodi da je ovaj prijevod ustvari njegovo usmeno prevođenje, u kojem se ravnao prema nivou znanja prisutnih slušatelja i služio se narodnim izrazima, uz strogo vođenje računa “da se sačuva tesavvufska misao i orijentalna alegoričnost” (Hadžibajrić 1987: I). Iz prevodiočevih bilješki može se zaključiti koliko breme tradicije usmenog tumačenja *Mesnevije* predstavlja pri prevođenju ovoga djela. Možda je to glavni razlog zbog kojeg je ovo već treći pokušaj prevođenja *Mesnevije* (bit će ih još), ali nijedan prevodilac nije uspio objaviti vlastiti prijevod integralnog teksta ovoga djela. Osim osamnaest uvodnih stihova, prevedenih u poeziji, prijevod je načinjen u proznom izrazu, bez formalnih obilježja poezije. Pored toga, tekst je popraćen velikim brojem komentara, koji obimom nisu manji od samoga teksta *Mesnevije*. Ipak, uprkos postojanju brojnih i obimnih komentara, i sam tekst umnogome je pojednostavljen, a više predstavlja tumačenje

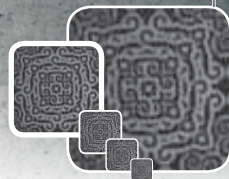
nego stvarni prijevod.⁹ U kritici ovoga prijevoda, E. Duraković (2014: 187) označit će ga kao “estetski sasvim neadekvatan, čak pogrešan u tom smislu”, budući da potpuno zanemaruje formalne estetske vrijednosti izvornika.

Dvije godine nakon prijevoda drugog sveska *Mesneville* objavljen je prijevod Sadijevog *Dulistana* iz pera Saliha Trake (Širazi 1989). I ovaj se prijevod fokusira uglavnom na sadržaj *Dulistana*, u znatnoj mjeri zanemarujući književno-estetski aspekt remek-djela rimovane proze u klasičnoj perzijskoj književnosti. Prema prevodilačkom pristupu, ovaj prijevod veoma je sličan ranijem prijevodu *Bulbulistana*.

Važan događaj za književno prevođenje s perzijskog na bosanski jezik predstavlja objavljivanje ranije prevedene *Pendname*, ovaj put u printanoj formi i na latinici (Attar 1990).

Na osnovu analiziranih prijevoda, može se zaključiti da drugi period prevođenja nudi nov pristup perzijskim tekstovima. Pažnja više nije isključivo na klasičnim djelima, već se počinju prevoditi i djela savremenih autora, a prozni tekstovi zauzimaju sve značajnije mjesto u prevodilačkoj aktivnosti. Kao osnovna razlika u odnosu na prvi period može se navesti to što su prevodioci nastojali vjernije prenijeti perzijski izvornik. Najbolji su primjer u tom smislu Bašagićev prijevod Hajjamovih *Rubajja* iz prvog i Bajraktarevićev prijevod iz drugog perioda. Iako ni Bajraktarević nije zanemarivao književno-estetski aspekt izvornika, nastojao je što vjernije prenijeti sadržaj djela. Međutim, drugi su prevodioci vodili manje računa o formalnim karakteristikama, usmjeravajući se isključivo na sadržaj i pouke djela koja su smatrali važnim za moralno usavršavanje. Vrhunac u tom pogledu predstavlja Hadžibajrićev prijevod prva dva sveska Rumijeve *Mesneville*. U drugom periodu skoro da i nema primjera posrednih prijevoda, a jedini važan takav pokušaj jeste prijevod djela *Slepa sova* savremenog iranskog pisca Sadeqa Hedayata, koje je s engleskog jezika prevela Nevena Čičanović-Stevanović (vidjeti: Hedajat 1973).

⁹ Više o ovome prijevodu *Mesneville* vidjeti: Hadžibajrić 1987; Drkić 2014.

Od 1990. godine do danas

Početak trećeg perioda prevođenja s perzijskog na bosanski jezik vremenski se poklapa s golemim društvenim promjenama u Bosni i Hercegovini i općenito na prostoru bivše Jugoslavije krajem XX i početkom XXI stoljeća. To je vrijeme ponovnog buđenja nacionalne svijesti i vjerske obnove kod Bošnjaka, što je doprinijelo značajnijem okretanju k Istoku, te posebno popularizaciji književnih tekstova na arapskom, perzijskom i turskom jeziku. Od 1990. godine, a naročito u vremenu nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu, i književni tekstovi na perzijskom jeziku dobijaju veću pažnju i postaju više traženi, a ta potreba za posljedicu će imati prijevode znatno većeg broja djela s perzijskog jezika u odnosu na prethodni period. Tako je očit rast zanimanja za klasične, ali u znatnoj mjeri i za savremene tekstove na perzijskom jeziku, a naročito je primjetan povećani interes za književno stvaralaštvo Bošnjaka na perzijskom jeziku.

Među brojnim klasičnim tekstovima prevedenim u ovome periodu najznačajniji je prijevod *Divana* Hafiza Širazija (2009). Posrijedi je dugotrajan projekat na čijem je čelu bio Bećir Džaka, prevodilac ovoga djela. Nakon što je *Divan* preveden na bosanski jezik, urađena je redakтура prijevoda i pjesnička stilizacija teksta. Prijevod je popraćen informativnim Predgovorom prof. dr. Taqija Pournamdaryana, svjetskog stručnjaka za poeziju Hafiza Širazija, zatim Rječnikom stranih, manje poznatih izraza, te Kratkim pojmovnikom irfanskih termina. Konačno, knjiga je bogato ilustrirana i štampana u luksuznom izdanju, sve kako bi se naglasio značaj ovoga poduhvata. Ovaj je prijevod i čitav izdavački poduhvat dodatno popularizirao klasičnu perzijsku književnost i stvaralaštvo Hafiza Širazija kao najčitanijeg perzijskog autora u Iranu danas.

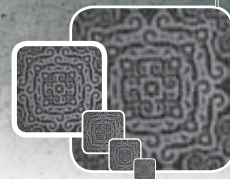
Prije i poslije objavljivanja prijevoda Hafizovog *Divana*, na bosanski su s perzijskog jezika prevedena i neka druga djela, od kojih se mogu izdvojiti sljedeća: *Spomenica dobrih* Feriduddina Attara (2004), *Divan-i Šems* Dželaluddina Rumija (2005), *Tajne tevhida u postupcima šejha Ebu Seida* Muhammeda ibn Munevvera (2006), *Priprave Einolqozata* Hamadanija (2007), *Baharistan* Abdurrahmana

Džamija (2008), izbor iz *Prijevoda Taberijevog Tefsira* pod naslovom *Od stvaranja čovjeka do Nuhovog potopa* (2011), *Tajne uzvišenosti* (2012), *Ostrvo Mesneville* (2016) i *Sedam besjeda* (2016) Dželaluddina Rumija i dr. Iz uvida u navedene naslove jasno se razaznaje da su u ovome periodu djela sufijske tematike popularnija od drugih klasičnih tekstova na perzijskom jeziku.

Zanimanje za prijevode s perzijskog jezika ne ograničava se samo na klasična djela, već se u posljednja dva desetljeća pojavljuje sve veći broj prijevoda koji izlaze iz tog okvira. Taj trend počeo je objavljivanjem antologija perzijske književnosti, a nastavljen je prijevodima zasebnih ostvarenja savremene perzijske književnosti. Tako je u Zagrebu objavljena knjiga pod naslovom *Bazar Kaligrafa: antologija suvremene iranske kratke priče* iz pera Muamera Kodrića (2005), te potom i *Budi biser, biser budi! Antologija perzijskoga pjesništva od 10. stoljeća do naših dana* autora Ebtehaja Navaeija (2009), dok je u vremenu između ove dvije antologije u Sarajevu objavljena *Savremena iranska književnost* u izboru i prijevodu Muamera Kodrića i Ahmeda Zildžića (2006). Od modernih tekstova vrijedi spomenuti prijevode naslovljene *Žene bez muškaraca* savremene spisateljice Šahrnuš Parsipur (2010), zatim zbirka priča *Plavo, ali boje sumraka i druge priče* Seyeda Mehdiya Shojaeija (2011), romane Mustafe Mastura *Poljubi Boga od mene* (2012) i *Svinjska kost u leproznoj ruci* (2018), potom *Močvara Ğafara* Modarresa Sādeqija, *Kolonel Mahmuda Doulatabadija* (2014), *Rat moje majke* Zehre Seyyedeh Hosseini (2017) itd.

Interes se dalje proširuje i na književno stvaralaštvo Bošnjaka na perzijskom jeziku. Najznačajnija su u tom pogledu nova izdanja Čehajićevog prijevoda *Bulbulistana* Fevzija Mostarca, prvo od njih popraćeno je stilizacijom teksta prijevoda (vidjeti: Mostarac 2003), a drugo i pripremom novog kritičkog izdanja izvornog teksta na perzijskom jeziku (vidjeti: Mostarac 2011). Nedugo zatim, Namir Karahalilović pripremio je novo kritičko izdanje teksta na perzijskom i svoj prijevod, a knjiga je popraćena i obimnom uvodnom studijom (vidjeti: Karahalilović 2014). Osim u zasebnim izdanjima, u sklopu naučnih i stručnih radova o pojedinim pjesmama i tekstovima

nastalim na perzijskom jeziku na ovim prostorima objavljeni su i njihovi prijevodi (vidjeti: Karahalilović 2007; 2012; Zildžić 2013; Drkić 2017 i dr.), da bi u izdanju Orijentalnog instituta bila objavljena zbirka pod naslovom *Lirica Persica. Antologija poetskog pamćenja* u kojoj je navedena poezija dvadeset i tri ovdašnja pjesnika na perzijskom jeziku s prijevodom na bosanski (vidjeti: Gačanin 2016).

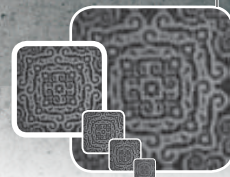
Značajna karakteristika trećeg perioda književnog prevođenja perzijskih djela na bosanski jezik jeste i pojava većeg broja posrednih prijevoda. Posredni prijevodi odnose se uglavnom na klasična djela napisana na perzijskom jeziku, a najpoznatiji među tim prijevodima jesu: *Fihi ma fihi* Dželaluddina Rumija (1996), *Govor ptica* Feriduddina Attara (2003), *Divani Hafez: sedamdeset sehura sa Hafezom* (2004, 2014), *Đulistan* Sadija Širazija (2004), *Staze Arifa Ahmada Aflakija* (2011), kao i neki drugi tekstovi. Ipak, najveći su odjek u domaćoj javnosti imali prijevodi trećeg, četvrtog, petog i šestog sveska Rumijeve *Mesneviye*, objavljeni između 2004. i 2007. godine u Sarajevu. Pojava posrednih prijevoda svjedoči o povećanom zanimanju za klasične perzijske tekstove, a to zanimanje očito nisu mogli zadovoljiti direktni prijevodi s izvornika na perzijskom jeziku. Međutim, posredni su prijevodi istovremeno nanijeli ogromnu štetu recepciji perzijske književnosti na prostoru Bosne i Hercegovine i šire, budući da je estetska vrijednost tih tekstova u njima reducirana do krajnjih granica. Primjera radi, prijevod Nizamijeve poeme *Lejla i Medžnun* doživio je više izdanja (2003, 2005, 2010, 2018), a o iskrivljenoj slici koju daje posredni prijevod dovoljno govori podatak da je ovo djelo bibliotečki obrađeno kao roman, iako je izvorno na perzijskom jeziku napisano kao romantični ep. Uzme li se u obzir činjenica da su neka od ovih djela već ranije bila prevedena s perzijskog izvornika – kakvi su, primjera radi, Sadijev *Đulistan* i Hafizov *Divan* – može se zaključiti da su jedini razlozi za ovakav prevodilački postupak bili želja za finansijskim profitom u datom kontekstu. Međutim, još veću anomaliju predstavlja neprimjereno učitanje mističkog sadržaja u posrednim prijevodima klasičnih perzijskih djela svugdje i pod svaku cijenu.¹⁰

¹⁰ Više o analizi pojedinih posrednih prijevoda i kritici ovakvog prevodilačkog postupka vidjeti: Drkić 2005; Zildžić 2006.

Sve u svemu, književni prijevodi perzijskih tekstova na bosanski jezik od 1990. godine otkrivaju povećano zanimanje ovdašnje kulture za perzijsku književnost, što je donijelo neke pozitivne rezultate, primarno u širenju interesa za savremene tekstove i književno stvaralaštvo bošnjačkih autora na perzijskom jeziku, ali istovremeno i neke negativne posljedice, ponajprije vidljive u pojavi velikog broja nekvalitetnih posrednih prijevoda. Direktni prijevodi uglavnom su zadovoljavajućeg kvaliteta, a prevodioci poklanjaju više pažnje formalnim književno-estetskim karakteristikama tekstova u odnosu na drugi period, ne zanemarujući pritom ni njihov sadržaj. Najbolja je potvrda vraćanja formi ponovno objavljivanje prijevoda *Bulbulistana* te Hafizovog *Divana* – stilizacija teksta u prvom je jedina promjena, a i u drugom prijevodu posvećena joj je značajna pažnja.

Zaključak

Historijat književnog prevođenja s perzijskog na bosanski jezik predstavlja dinamičnu kulturnu aktivnost i daje cjelovitu sliku o odnosu bosanskohercegovačke kulture prema perzijskim književnim tekstovima. Aktivnost književnog prevođenja započeta je s najzastupljenijim klasičnim djelima perzijske poezije u prvom periodu, ali je u drugom i posebno u trećem periodu proširena i na prozne tekstove, te na djela iz savremene perzijske književnosti. Premda je u vremenskom periodu od početka prevođenja prošireno zanimanje na djela iz savremene perzijske književnosti, kao i na neke tekstove koji nisu bili zastupljeni u osmanskome periodu, ipak su klasični tekstovi, posebno oni koji su četiri stoljeća prije nastanka prvih prijevoda bili dobro poznati u ovdašnjem kulturnom kontekstu, zastupljeniji i u prijevodima od savremenih. Neki od tih klasičnih tekstova prevođeni su u svim trima različitim periodima, iz čega se može zaključiti da prevođenje ustvari nije početak nego nastavak dugačke tradicije specifičnog odnosa prema klasicima perzijske književnosti. Prema tome, kulturni kontekst nastanka tih djela nije značajan u pogledu njihovog prevođenja koliko su značajni njihov status u bosanskom kulturnom kontekstu, rasprostranjenost u Osmanskom carstvu, kao i recepcija pojedinih djela u evropskom

kontekstu XIX i XX stoljeća. Stoga zaključujemo da su klasični perzijski tekstovi do danas ostali relevantniji u bosanskom kulturnom kontekstu od same kulture u kojoj su nastajali, a tradicija prevođenja otkriva više o recepciji tih tekstova nego o recepciji njihove izvorišne kulture. To potvrđuje i dodatna popularizacija tih tekstova kroz revitalizaciju njihovog usmenog tumačenja u posljednjem periodu.

Historijat prevođenja otkriva i veoma različite odnose prevodilaca prema tekstu izvornika na perzijskom jeziku, pa su tako zabilježeni interlinearni prijevodi, zatim prijevodi vjerni sadržaju izvornika bez želje za prenošenjem književno-estetskih i formalnih obilježja, ali i slobodni prijevodi koji u prvi plan ističu formu, poetičnost i impresiju. Posebna su tema prepjevi, odnosno posredni prijevodi, od kojih su neki imali izuzetno dobru recepciju, što potvrđuju njihova ponovljena izdanja, dok su drugi potpuni promašaj u svakom smislu. Neka djela prevođena su posredno s evropskih jezika (najčešće s njemačkog i engleskog), a druga s perzijskog ali pod očitim utjecajem zapadnjačkog razumijevanja. Na taj način zabilježena je intenzivna kulturna interakcija između Istoka kao izvorišta tih tekstova s jedne i Zapada s druge strane kao kulture njihovog nešto drugačijeg razumijevanja, s prostorom Bosne i Balkana kao kulturnim mikrokontekstom u kojem se ti utjecaji miješaju i koji ga tako obogaćuju.

Literatura:¹¹

Aflaki, Šemsudin Ahmed (2011): *Staze arifa*, prevodilac Dragan Bećirović, El-Kalem, Sarajevo.

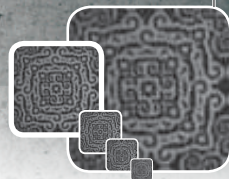
Attar, Feriduddin Muhammed (1990): *Pend-nama (Knjiga savjeta)*, prevod s perzijskog Hafiz Mehmed Hulusi Mulahalilović, El-Kalem, Sarajevo.

Attar, Feriduddin Muhammed (2003): *Govor ptica (Mantiq al-tayr)*, prijevod: Ahmed Ananda, Kulturni centar I. R. Iran – AL-HODA, International Publishers & Distributers, Sarajevo.

¹¹ Ovdje pobrojane bibliografske jedinice ne predstavljaju sveobuhvatnu bibliografiju prijevoda s perzijskog na bosanski jezik, već samo izvore i literaturu korištene u ovome radu.

- Attar, Feriduddin Muhammed (2004): *Spomenica dobrih (Mantiq al-tayr)*, s perzijskog preveo Muamer Kodrić, Kulturni centar I. R. Iran – AL-HODA, International Publishers & Distributers, Sarajevo.
- Bajraktarević, Fehim (1923): “Iz persijske lirike: Omar Hajam, Rubaije”, *Srpski književni glasnik* IX/4, Beograd, 266–267.
- Bajraktarević, Fehim (1927): “Ficdžerald i Omer Hajam”, *Strani pregled* I/2, Beograd, 101–114.
- Bajraktarević, Fehim (1971): *Iz persijske poezije*, Beograd.
- Bassnett, Susan (2007): “Culture and translation”, u: Kuhiwczak, Piotr; Littau, Karin (ur.) *A Companion to Translation Studies*, Multilingual Matters LTD, Clevedon, Bufalo, Toronto, 13–24.
- Ćehajić, Džemal (1990): “Izučavanje naše književnosti na persijskom jeziku”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 39/1989, Sarajevo, 85–93.
- Čurić, Hajrudin (1983): *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Veselin Masleša, Sarajevo.
- Divan-i Hafez: sedamdeset sehura sa Hafezom* (2004), prevod i komentar Ahmed Ananda, Buybook, Sarajevo.
- Doulatabadi, Mahmud (2014): *Kolonel*, prijevod s perzijskog Muamer Kodrić, Buybook, Sarajevo.
- Drkić, Monir (2005): “Tarğome-ye āsār-e fārsī be bosniyāyī az zabāhā-ye dīgar”, *Nāme-ye pārsī* 1/10, Tehrān, 167–172.
- Drkić, Munir (2016): “Ostrvo u okeanu *Mesnevije*”, predgovor bosanskog prijevoda knjige *Ostrvo Mesnevije*, Bookline, Sarajevo, 9–14.
- Drkić, Munir (2017): “Recepcija Hafizove poezije u bošnjačkoj književnoj tradiciji”, *Živa baština. Časopis za filozofiju i gnozu* III/7, 44–55.
- Duraković, Esad (2014): “Ka poetici *mesnevije*”, *Znakovi vremena* XVII/64, 179–192.

- Džaka, Bećir (1979): *Savremena poezija Irana*, izbor i prevod, Kruševac.
- Džaka, Bećir (1991): “Šta je pomoglo prihvaćanju perzijske književnosti u Bosni i Hercegovini”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 41, Sarajevo, 395–398.
- Džaka, Bećir (1997): *Historija perzijske književnosti od nastanka do kraja 15. vijeka*, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, Sarajevo.
- Džami, Abdurrahman (2008): *Baharistan*, prijevod Muamer Kodrić, Kulturni centar I. R. Iran, Sarajevo.
- Faull, Katherine M. (ur.) (2004): *Translation and Culture*, Bucknell University Press, Lewisburg.
- Firdusi, Ebul-Kasim (1928): *Rustem i Suhrab: epizoda iz Šahname u 24 pevanja*, prevod s persijskog dr. Fehim Bajraktarević, SKZ, Beograd.
- Gaćanin, Sabaheta (2016): *Lirica Persica, antologija poetskog pamćenja*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo.
- Gadžo, Šaban (2013): “Tradicija prevođenja, kazivanja i tumačenja Mesneville u Sarajevu i nekim drugim mjestima”, *Behar – časopis za kulturu i društvena pitanja* XXII/116, Zagreb, 3–12.
- Gazić, Lejla (2010): “Fehim Bajraktarević – balkanski orijentalista evropskog tipa”, *Znakovi vremena* 48–49, Sarajevo, 10–23.
- Grupa učenjaka iz Transoksanije (2011), *Od stvaranja čovjeka do Nuhova potopa: Prijevod Taberijeva Tefsira*, s perzijskog jezika preveo Munir Drkić, Bookline, Sarajevo.
- Hadžibajrić, Fejzullah (1987): “O prevodu drugog sveska Mesneville”, u: Rumi, Mevlana Dželaluddin, *Mesnevija I*, prevod i komentar Fejzullah Hadžibajrić, Tekijski odbor Nakšibendijsko Mevlevijske tekije na Mlinima u Sarajevu (Katedra Mesneville), Sarajevo, I–II.
- Hajjam, Omer (1964): *Rubajje*, s persijskog preveo i napomene i predgovor napisao Fehim Bajraktarević, Reč i misao, Beograd.

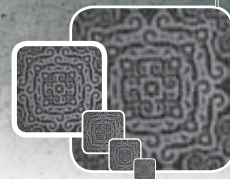
- Hamadani, Einolqozāt (2007): *Priprave*, prijevod s perzijskog jezika: Namir Karahalilović, Kulturni centar I. R. Iran – AL-HODA, International Publishers & Distributers, Sarajevo.
- Hasandedić, Hivzija (1998), “Kratok prevod (ekscerpt) druge vakufname Derviš-paše Bajezidagića iz Mostara”, *Hercegovina* 10, Muzej Hercegovine – Arhiv Hercegovine – Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, Mostar, 17–22.
- Hedajat, Sadek (1973): *Slepa sova*, prevod Nevena Stefanović-Čičanović, Nolit, Beograd.
- Hoca, Nazif M. (1980): *Sudi: hayati, eserleri ve ili risalesi'nin metni*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- House, Juliane (2009): *Translation*, Oxford University Press, Oxford.
- Ibn Munevver, Muhammed (2006): *Tajne tevhida u postupcima šejha Ebu Seida*, prijevod s perzijskog jezika Munir Drkić, Al-Hoda Publishers – Kulturni centar Ambassade IR Iran u Sarajevu, Tehran – Sarajevo.
- Iranske bajke* (1978), izbor, prevod i pogovor: Bećir Džaka, Narodna knjiga, Beograd.
- Jovanović-Zmaj, Jovan (1861): *Istočni biser: Skupljene pesme raznih istočnih pesnika*, troškom Dragutina Hinca, Novi Sad, drugo izdanje: I. Đurđević, Beograd, Sarajevo, 1920.
- Karahalilović, Namir (2008): “Kruženje čaše: od Walid ibn Yazida do Ziyaje Mostarca”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 57/2007, 11–124.
- Karahalilović, Namir (2012): “O tematsko-motivskom utjecaju prvog gazela Hafizovog Divana na jedan gazel Ziyaje Mostarca na perzijskom jeziku”, *Pismo – časopis za jezik i književnost* 10/1, 115–136.
- Karahalilović, Namir (2014): *Kritičko izdanje djela Perivoj slavuja (Bolbolestān) autora Fevzija Mostarca*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo.

- Karahalilović, Namir; Drkić, Munir (2014): *Ahmed Sudi Bošnjak – komentator perzijskih klasika*, Baština duhovnosti, Mostar.
- Kodrić, Muamer (2005): *Bazar kaligrafa: antologija suvremene iranske kratke priče*, V.B.Z., Zagreb.
- Kodrić, Muamer; Zildžić, Ahmed (2006): *Savremena iranska književnost: izbor*, Kulturni centar I. R. Iran, Sarajevo.
- Mastur, Mustafa (2012): *Poljubi Boga od mene*, s perzijskog preveo Namir Karahalilović, Karadoz group, Sarajevo.
- Mastur, Mustafa (2018): *Svinjska kost u leproznoj ruci*, prijevod s perzijskog jezika Muamer Kodrić, Buybook, Sarajevo.
- Mostarac, Fevzi (1973): *Bulbulistan*, preveo s perzijskog Džemal Čehajić, Svjetlost, Sarajevo.
- Mostarac, Fevzija (2003): *Bulbulistan*, prijevod s perzijskog: Džemal Čehajić, stilizacija: Džemaludin Latić, drugo izdanje 2011, Kulturni centar Ambassade IR Iran u Sarajevu, Sarajevo.
- Navaei, Ebtehaj (2009): *Budi biser, biser budi! Antologija perzijskoga pjesništva od 10. stoljeća do naših dana*, V.B.Z., Zagreb.
- Nedžati, F. (1913): "Iz Hafiza", *Gajret*, VI/8–9, 171.
- Nizami, Ganjavi (2003): *Lejla i Medžnun*, drugo izdanje 2005, treće izdanje 2010, četvrto izdanje 2018. godine, Connectum, Sarajevo. *Novi behar*, 1–3, 35–36; 4, 39–40; 5–6, 65–67; 7–8, 87–88.
- Parsipur, Šahrnuš (2010): *Žene bez muškaraca*, prijevod s perzijskog jezika Muamer Kodrić, Libris, Sarajevo.
- Rumi, Dželaluddin (1996): *Fihi ma fihi*, s francuskog preveo S. Berberović, Kadirijsko-bedevijska tekija, Čeljigovići, Sarajevo.
- Rumi, Dželaluddin (2004): *Mesnevija III*, prijevod Velid Imamović, Buybook, Sarajevo.
- Rumi, Dželaluddin (2005): *Mesnevija IV*, prijevod Velid Imamović, Buybook, Sarajevo.

- Rumi, Dželaluddin (2005): *Mesnevoja V*, prijevod Velid Imamović, Buybook, Sarajevo.
- Rumi, Dželaluddin (2007): *Mesnevoja VI*, prijevod Velid Imamović, Buybook, Sarajevo.
- Rumi, Dželaluddin (2011): *Tajne uzvišenosti*, prijevod s perzijskog i arapskog jezika Munir Drkić, Bookline, Sarajevo.
- Rumi, Dželaluddin (2016a): *Ostrvo Mesnevoje*, prijevod s perzijskog i predgovor Munir Drkić, Bookline, Sarajevo.
- Rumi, Dželaluddin (2016a): *Sedam besjeda*, prijevod s perzijskog jezika Munir Drkić, Centar za napredne studije – El-Kalem, Sarajevo.
- Rumi, Hazreti Mevlana Dželaluddin (1935): “Dun’ja kao stara ružna baba. Mistično-alegorična priča u stihu iz Mesnevi-i-šerifa (prevod u prozi)”, preveo Ibni Adem, *Islamski svijet* 124, Zabavni prilog, 17–18.
- Safvet, M. (1928): “Hajjamove rubaije”, *Gajret*, 68, 87, 101.
- Shojaei, Seyed Mehdi (2011): *Plavo, ali boje sumraka i druge priče*, prijevod Elvir Musić, Kulturni centar I. R. Irana, Beograd.
- Sulejmanpašić, Dževad (1928): *Prepevi iz Hafizovog Divana*, Prosveta, Sarajevo.
- Svara, Maksim Zija (1930–31): “Iz Mesnevoje”, *Novi behar* 8, 121.
- Šafi’i Kadkanī, Mohammad Rezā (1380/2001): *Zabūr-e pārsī: negāhī be zendegī wa ġazalhā-ye fārsī-ye ‘Attār*, Mo’assese-ye entešārāt-e Āgāh, Tehrān.
- Šejh Sadi (1897a): “Hadžadži ibni Jusuf i derviš” preveo Omer-beg Sulejmanpašić, *Bosanska vila* XII/11, 167–168;
- Šejh Sadi (1897b): “Koliko vrijedi post”, preveo Omer-beg Sulejmanpašić, *Bosanska vila* XII/11, 168.

- Širazi, Hafiz (2009): *Divan*, s perzijskog preveo: Bećir Džaka, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo.
- Širazi, Sadi (1989): *Đulistan*, s perzijskog preveo Salih Trako, El-Kalem, Sarajevo.
- Širazi, Šejh Sadi (2005): *Đulistan*, prijevod i komentari: Ahmed Ananda, Buybook, Sarajevo.
- Trako, Salih (1987): "Predavanja *Mesnevije* i mesnevihani u Sarajevu", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* XIII–XIV, 220–226.
- Trako, Salih (1975): "Prvi prijevod Šejh-Sadijeva *Đulistana* na srpskohrvatske", *Prilozi za orijentalnu filologiju* XXII–XXIII/1972–73, Sarajevo, 369–381.
- Zildžić, Ahmed (2006): "Poslanica o prijevodu, prevodiocima i još ponečemu", *Odjek* 62, 163–172.
- Zildžić, Ahmed (2013): "Kasida šiniyya 'Abdullaha al-Bosnawija na perzijskom jeziku", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 62/2012, 177–214.

Text above Culture: A History of Literary Translation from Persian into Bosnian

Abstract: Several masterpieces of classical Persian literature were read, interpreted, and studied in Bosnia ever since the XV century. On the other hand, the translation activity from Persian into Bosnian began only in the second half of the XIX century. The authors of this paper sought to divide the history of those translation activities into three chronological periods: 1 Beginnings to 1950; 2. From 1950. to 1990; 3. From 1990. until today. For each period a brief overview is provided, followed by the description of its main features and characteristics.

In conclusion, the authors noted that translation activities as it progressed came to encompass literary works from contemporary Persian literature, as well as some classical

works that were not prominent in the Ottoman period. Classical literary texts in Persian that were part of the cultural context of Ottoman Bosnia are much more represented in literary renditions into Bosnian than contemporary works. Thus, the tradition of literary translations is more about the reception of classical Persian texts than about the reception of the culture of their origin.

Keywords: Literary Translation, Interlinear Translation, Philological Translation, Versification, Relay Translation

Izjava autora o nepostojanju sukoba interesa i poštivanju općih etičkih kodeksa:

Autor potvrđuje da ne postoji nikakav stvarni ili mogući sukob interesa vezan za ovaj tekst te da je tekst napisan u skladu s etičkim kodeksima prema preporukama COPE (Committee of Publishing Ethics).